

ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті визначено проблеми та недоліки оподаткування малого та середнього бізнесу. Проаналізовано стан спрощеної системи оподаткування. Обґрунтовано основні чинники впливу на розвиток малого та середнього бізнесу. Розглянуто зарубіжний досвід оподаткування малого бізнесу. Окреслено напрями та механізми реформування оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

In the article the problems and disadvantages of small business taxation are stated. The condition of the simplified tax system is analyzed. The basic factors of influence the development of small and medium business is justified. A foreign experience in small business taxation is overviewed. The directions and mechanisms for reforming the taxation of small businesses are outlined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із основних завдань економіки України є стимулювання підприємницької діяльності через створення сприятливих умов її оподаткування. Ключовим завданням реформ у 2011 р. визначено удосконалення системи спрощеного оподаткування з метою вилучення з неї механізмів необґрунтованої «оптимізації» податків і концентрації її з метою підтримки розвитку підприємництва та самозайнятості.

Підтримка малого підприємництва в Україні визначається законом «Про державну підтримку малого підприємництва». Така підтримка здійснюється відповідно до національної програми «Сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», яка направлена на вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює підприємницьку діяльність, активізацію фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки.

З метою реалізації державної політики з питань розвитку та підтримки малого підприємництва, ефективного використання його можливостей у розвитку національної економіки було прийнято Указ Президента України від 3 липня 1998 р. «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва», яким запроваджено формування єдиного податку суб'єктами малого підприємництва [1, с.1].

Спрощену систему оподаткування було прийнято як тимчасовий стимул для розвитку підприємництва, і рано чи пізно це стимулювання повинно закінчитися.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. В Україні вже не один рік ведуться гострі дискусії щодо шляхів реформування спрощеної системи оподаткування малого підприємництва. Деякі фахівці пропонують взагалі скасувати спрощену систему оподаткування, інші ж, навпаки, пропонують зберегти існуючий порядок спрощеного оподаткування та значно розширити перелік суб'єктів малого підприємництва, на яких поширюється дія спрощеної системи оподаткування.

Дослідженнями даної проблеми на сучасному етапі займаються, зокрема, такі українські науковці, як: Я. А. Жаліло, А. І. Крисоватий, О. Я. Кужель, О. В. Майстренко, В. М. Мельник, О. О. Молдован, Н. Ю. Пришва, О. М. Продан, С. Л. Тігіпко, О. А. Ходоніна, Ф. О. Ярошенко та інші.

Результати проведених досліджень свідчать про те, що теоретична та практична значимість їх розробок зумовлює необхідність розширення та поглиблення наукових досліджень у цій області.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поряд з результативним впливом спрощеної системи оподаткування як на формування доходної частини бюджету, так і на розвиток підприємництва, збільшенням і суб'єктів малого бізнесу,

і податкових надходжень, є ціла низка фактів, які мають і негативні тенденції. А окремі з них навіть дискредитують спрощену систему оподаткування, обліку і звітності. І саме це спонукає досить впливові посадові особи пропонувати взагалі скасування спрощеної системи оподаткування.

Негативними наслідками, до яких призвела спрощена система оподаткування є, перш за все, застосування схем ухилення від оподаткування, коли юридичні особи вступають у трудові стосунки з приватними підприємцями-платниками єдиного податку, які не є платниками податку на додану вартість. Такі юридичні особи реалізують для підприємців продукцію по собівартості або по занижених цінах, формують у себе податковий кредит; приватні підприємці надалі реалізують цю продукцію по ринкових цінах, розраховуються з юридичною особою готівкою і, у цьому випадку, податкових зобов'язань перед бюджетом не виникає. Звісно, через це негативне явище відбуваються досить значні втрати бюджетних надходжень і, відповідно, тих сфер, що фінансуються з державного бюджету.

Крім того, деякі підприємства пропонують своїм штатним працівникам реєструватися суб'єктами підприємницької діяльності-платниками єдиного податку та продовжувати виконувати на підприємстві ті ж самі обов'язки, але при цьому сплачувати лише єдиний податок. Отже, відбувається суттєва мінімізація сплати податкових зобов'язань.

Узаконення статусу підприємців-спрощенців допомогло їм легально працювати й розвиватися. Робота з підприємцями на спрощеній системі оподаткування дозволяла юридичним особам вирішити одночасно кілька завдань:

- 1) зменшити оподаткування свого прибутку за рахунок збільшення витрат на таких підприємців;
- 2) зменшити витрати на персонал шляхом укладання з працівниками-підприємцями договорів на виконання робіт або послуг, замість оформлення трудових відносин;
- 3) отримати в обіг вільні готівкові кошти.

З прийняттям Податкового кодексу почалася нова ера податкового законодавства, яка не обійшла увагою і фізичних осіб-підприємців-платників єдиного податку. Кодекс містить скандальну норму щодо заборони включення підприємствами до складу валових витрат придбання товарів, робіт і послуг у фізособи-підприємця-платника єдиного податку. Виняток – підприємці, які працюють в ІТ-сфері. Посилення фіскального навантаження на підприємців, зокрема, за рахунок сплати єдиного соціального внеску, також сприяє погіршенню ситуації.

Постановка завдання. Метою статті є визначення недоліків та проблем спрощеної системи оподаткування в Україні, виявлення причин, які гальмують її розвиток та запропонування шляхів подолання недоліків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практичний досвід застосування спрощеної системи оподаткування в Україні дає достатньо підстав говорити про позитивний вплив цього режиму оподаткування на сектор малого підприємництва, що дозволяє максимально спростити облік і контроль за діяльністю суб'єктів підприємництва і забезпечує стабільні надходження в бюджет.

Головний позитив спрощеної системи оподаткування полягає в тому, що вона створює найбільш сприятливі умови податкового режиму для малого бізнесу. Чимала кількість підприємців і малих підприємств не ховається в «тінь», а декларує свої реальні прибутки і сплачує податки.

Спрощена система зменшує тяганину в контролюючих органах при здаванні звітних документів. При цьому, як зазначає О. Кужель, «спрощена система має соціальне значення і мусить працювати для малого бізнесу» [2, с.4].

Спрощену систему обрали понад 40% від загальної кількості суб'єктів малого підприємництва. З 2000 року по 2009 рік кількість платників єдиного податку збільшилася у 12 разів. Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тисяч осіб наявного населення в цілому по Україні складає у 2009 році 75 проти 44 у 2000 році, що більше у 1,7 рази.

По окремим регіонам кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тисяч осіб

наявного населення значно перевищує середнє значення по Україні. Так, у м. Києві існує 258 малих підприємств, Автономній Республіці Крим – 83, Одеській області – 88, Харківській області – 83. Однак, в таких областях України, як Тернопільська, Рівненська, Вінницька та Хмельницька цей показник досягає тільки 46–48 (табл. 1) [3, с.326].

Таблиця 1

Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тисяч осіб наявного населення за регіонами

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Україна	44	48	53	57	60	63	72	76	72	75
Автономна Республіка Крим	44	54	61	69	71	73	82	86	81	83
Вінницька	29	30	37	42	44	46	49	50	44	46
Волинська	33	35	39	43	45	45	49	50	45	47
Дніпропетровська	37	43	48	53	54	56	68	72	69	71
Донецька	50	51	53	55	55	56	61	63	54	55
Житомирська	37	41	42	44	45	45	49	50	45	51
Закарпатська	46	51	52	52	60	63	64	63	51	57
Запорізька	41	45	51	56	58	62	69	75	74	77
Івано-Франківська	43	46	48	52	52	54	57	58	54	57
Київська	32	36	43	48	50	57	70	77	72	76
Кіровоградська	38	44	45	49	50	51	56	58	53	55
Луганська	34	36	39	41	42	43	49	52	49	49
Львівська	51	53	56	59	62	63	72	76	75	79
Миколаївська	53	57	60	62	63	64	72	77	68	71
Одеська	38	43	48	54	58	62	74	80	82	88
Полтавська	37	40	44	47	48	49	57	61	60	63
Рівненська	31	34	36	40	41	43	45	46	41	46
Сумська	37	41	44	45	47	48	52	52	51	52
Тернопільська	26	30	32	37	38	39	42	45	39	44
Харківська	45	52	56	59	63	66	75	80	81	83
Херсонська	64	49	52	53	54	55	60	62	53	57
Хмельницька	31	34	36	40	42	44	49	51	45	48
Черкаська	35	36	38	42	43	44	48	51	51	55
Чернівецька	32	39	40	41	43	45	49	51	44	50
Чернігівська	27	28	35	40	41	43	47	50	50	52
м. Київ	117	130	151	167	180	196	240	267	243	258
м. Севастополь	54	55	56	64	67	72	77	87	87	87

Суб'єкти-«спрошенці» забезпечують роботою 2,1 млн. громадян.

Найбільша кількість найманих працівників у малих підприємствах за видами економічної діяльності спостерігається: в торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (530,4 тис. громадян), та операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та надання послуг підприємцям (437,2 тис. громадян), промисловості (366,2 тис. громадян), будівництві (250,3 тис. громадян), та в інших видах діяльності (483,7 тис. громадян).

Найменша кількість найманих працівників в малих підприємствах за видами економічної діяльності спостерігається: в фінансовій діяльності (24,5 тис. громадян), освіті (15,2 тис. громадян), охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (33 тис. громадян)

(табл. 2) [3, с.327].

Таблиця 2

Кількість найманих працівників малих підприємств за видами економічної діяльності
(тис. громадян)

	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Всього	1709,8	1834,2	2158,5	2154,3	2156,8	2067,8
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	110,9	162	161,2	151,6	145,7	142,7
Промисловість	362,9	373,4	409,7	394,1	381,5	366,2
Будівництво	198,2	209,4	246,4	261,9	267,2	250,3
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	572,9	375,4	572,6	562,5	554,6	530,4
Діяльність готелів та ресторанів	69,5	71,5	73,9	71,5	71,6	69,1
Діяльність транспорту та зв'язку	77,6	102,8	118,4	122,2	125,9	121,8
Фінансова діяльність	11,9	15,7	21,5	24,3	24,5	24,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	181,2	365,1	415,3	436,1	458	437,2
Освіта	21,2	26,8	15,6	15,1	15,2	15,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	17,8	29	29,9	31,3	32,8	33
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та	80,1	95,9	87,6	79,4	75,4	72,8

Потрібно відзначити, що постерігається тенденція зростання основних показників діяльності суб'єктів спрощеної системи оподаткування. Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств у 2000 році склали 43810 млн. грн., а у 2009 році склали 456668 млн. грн., або збільшилися у 10,4 рази. З загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств на торгівлю, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку припадає 273335,2 млн. грн., на операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям – 56686,6 млн. грн., на промисловість – 45406,8 млн. грн., будівництво – 34121 млн. грн. Надходження до бюджету від сплати єдиного податку зросли у 29 разів (з 116,6 млн. грн. у 2000 році до 4400 млн. грн. у 2009 році) (табл. 3) [3, с.329].

Таблиця 3

Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств
за видами економічної діяльності
(млн. грн.)

	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
1	2	3	4	5	6	7
Всього	43810,1	82936,7	357252,6	436247,8	492378,7	456667,8
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	1087,2	3559,9	5844,4	7671,6	10274,4	12462,2
Промисловість	5807,8	11772,2	31292,8	38504,3	45561,8	45406,8

1	2	3	4	5	6	7
Будівництво	2974,3	8863,4	25211,3	37588,2	42242,3	34121
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	27747,7	36186	239181,2	275624,9	305302,8	273335,2
Діяльність готелів та ресторанів	653,4	1558,4	2116,4	2703,1	3231,8	3251,8
Діяльність транспорту та зв'язку	1493,7	4076,8	10934,6	13961,6	16710	17495,8
Фінансова діяльність	398,9	2454,3	9055	13294,6	7987,6	8202,7
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	2833,7	11765,1	29645,5	42320	55536,5	56686,6
Освіта	145,1	421,5	370,9	471,7	612,1	579,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	138	485,5	692,2	927,1	1233,7	1336,1
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	486,6	1682,9	2738,4	3069,2	3550,8	3639,8

Існуючий сегмент малого підприємництва в Україні свідчить про необхідність стимулювання його розвитку з боку держави, а отже і продовження дії спрощеної системи оподаткування. Оскільки потужний сектор малого бізнесу є саморегулюючим механізмом, що найкращим чином здатний усунути кризові явища в економіці, то малий бізнес потребує встановлення чіткого законодавчого регламентування умов здійснення підприємницької діяльності та стабільності. Раніше підприємці-спрошенці не платили внесків на загальнодержавне пенсійне і соціальне страхування. З першого січня 2011 р., вони зобов'язані сплачувати єдиний соціальний внесок, розмір якого становить близько 34,7% від розміру мінімальної заробітної плати (близько 327 грн.). З квітня підприємство не зможе відносити на витрати кошти на придбання товарів (робіт, послуг) та інших матеріальних і нематеріальних активів у фізичної особи-підприємця на єдиному податку. Тим самим збільшується його прибуток, при тому, що база для оподаткування податком на прибуток встановлена у розмірі 23%.

Згідно розділу III (п.139.1.12.) Податкового кодексу платник єдиного податку не може бути платником податку на додану вартість [4]. Підприємець на спрощеній системі оподаткування подвійно стає не вигідним контрагентом для більшості суб'єктів господарювання. Відбудеться кардинальна перебудова українського бізнесу. Раніше популярні схеми мінімізації оподаткування перестануть працювати. Робота з підприємцями-платниками єдиного податку стає не вигідною для бізнесу. Відбудеться реструктуризація вітчизняного бізнесу. Для юридичних осіб вона полягатиме в перегляді переліку своїх контрагентів та схем оптимізації оподаткування. Вилучаючи з Податкового кодексу розділ про спрошенців, планувалося доопрацювати його і прийняти найближчим часом, щоб він набув чинності паралельно з III розділом Податкового кодексу. Для обговорення представлено різні концепції реформування спрощеної системи. Проектом податкових змін урядова робоча група пропонує розділити платників єдиного податку на три категорії залежно від обсягу річного доходу. При цьому граничні межі доходу запропоновано визначити не абсолютними цифрами, а в мінімальних зарплатах (мін. з/п). Зокрема, до першої категорії пропонується віднести тих, річний дохід яких не перевищує 150 мін. з/п

(150,6 тис. грн.), до другої – до 600 мін. з/п, до третьої – до 1000 мін. з/п. Також передбачено спрощену систему для юридичних осіб з оборотом до 3000 мін. з/п (3012,0 грн.). Ставки податку для фізичних осіб першої і другої категорії коливаються від 10,04 до 401,6 грн. Для фізичних осіб третьої категорії та юридичних осіб передбачаються ставки у розмірі 3% доходу плюс податок на додану вартість, або 5% без податку на додану вартість. Також вводиться ряд обмежень по видах діяльності, якою можуть займатися платники єдиного податку [5].

У Верховній Раді зареєстровано відповідний законопроект Н. Королівської і групи інших народних депутатів № 8276. У його розробці брали участь представники бізнесу і підприємницькі об'єднання. Цей документ передбачає розділення спрощенців – фізичних осіб на п'ять категорій. Три – залежно від обсягу доходів: до 300 тис. грн., до 1,5 млн. грн., до 3 млн. грн. Дві окремі категорії – фізичні особи, що здійснюють діяльність у сфері права, бухгалтерського обліку і аудиту, маркетингу, інжинірингу і т. д., з річним оборотом до 200 тис. грн. і більше. Граничну межу обороту для юридичних осіб – спрощенців запропоновано встановити в 10 млн. грн. Ставки податку передбачаються для фізичних осіб на рівні 20–500 грн., а для юридичних осіб – у розмірі 3% плюс податок на додану вартість або 5%, якщо оборот не перевищує 5 млн. грн., і 5% плюс податок на додану вартість або 7%, якщо оборот перевищує цю суму [6].

Спрощена система оподаткування у вигляді сплати єдиного податку існує в багатьох країнах світу, зокрема в Австрії, Канаді, Нідерландах, Росії, Швейцарії тощо. Наприклад, в Австрії всі види господарюючих суб'єктів, незалежно від їх юридичного статусу, обкладаються податком на підприємницьку діяльність, який складається з двох частин – податку на прибуток підприємства та податку на фонд заробітної плати [7, с.105]. У Нідерландах з фізичних осіб справляється єдиний (комбінований) податок, до складу якого входять прибутковий податок і податок на соціальне страхування. В Японії на рівні місцевих податків справляється корпоративний муніципальний податок, до складу якого входять префектурний і міський або міський (як у випадку з Токіо) і районний [8, с.78]. А деякі провінції Канади (Нью Брансуїк, Нова Шотландія, Ньюфаундленд) об'єднали свої місцеві податки з продаж з федеральним податком на товари і послуги, що вказує на появу об'єднаного непрямого податку, який включається до роздрібних цін.

Цікавим є досвід Швейцарії, в якій податок, що сплачується «у джерела» на рівні конфедерації за єдиною ставкою замінює прибутковий податок, а в деяких кантонах і податок на власність. Усі кантони справляють податки «у джерела» з доходів іноземних громадян, тимчасово працюючих у Швейцарії. Проте, деякі кантони справляють податок за єдиною (фіксованою) ставкою з іноземців, що мешкають у Швейцарії. Ці іноземні громадяни не повинні займатися жодною підприємницькою діяльністю як на момент визначення податку, так і на протязі 10 попередніх років. У цьому випадку обчислення податку з використанням єдиної ставки може бути застосовано лише за зверненням платника. Якщо загальне оподаткування є більш вигідним для платника, він має право самостійного вибору чи застосовувати йому єдину ставку оподаткування, чи звичайну, що вказує на альтернативність та добровільність даного платежу [9, с.47].

У Росії з метою спрощення оподаткування доходів певного кола суб'єктів або відповідних видів діяльності запроваджено єдиний податок, який передбачає окремі спеціальні податкові режими. Кожен з них є пов'язаним з заміною сукупності основних податків, що сплачував платник до переходу на відповідний податковий режим, одним податком. Порядок справляння єдиного податку врегульовано такими главами Податкового кодексу Російської Федерації: гл. 26 (1) «Система оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників (єдиний сільськогосподарський податок)»; гл. 26 (2) «Спрощена система оподаткування»; гл. 26 (3) «Система оподаткування у вигляді єдиного податку на отриманий прибуток». Найбільш яскравим прикладом єдиного податку в Росії, який можна порівняти з вітчизняним єдиним податком для суб'єктів малого підприємництва, виступає єдиний податок за спрощеною системою оподаткування. Згідно глави 26 (2) Податкового кодексу Російської Федерації спрощена система оподаткування застосовується поряд з загальною.

Перехід на сплату єдиного податку здійснюється добровільно. Його платниками можуть бути юридичні та фізичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність та відповідають певним вимогам глави 26 (2) Податкового кодексу Російської Федерації. Єдиний податок замінює собою сплату податку на прибуток або податок з доходів фізичних осіб, податок на додану вартість, податок з продажів, податок на майно, а також єдиний соціальний податок. У Росії разом з іншими податковими платежами справляється і єдиний соціальний податок, який має риси акумулюючого платежу. У відповідності до глави 24 частини другої Податкового кодексу Російської Федерації з 1 січня 2001 р. страхові внески до Пенсійного фонду Російської Федерації, Фонду соціального страхування Російської Федерації, фондів обов'язкового медичного страхування замінили на сплату єдиного соціального податку [10, с.145]. Цей податок має загальнообов'язкове та суто цільове спрямування.

Висновки і перспективи подальших розробок. На думку автора, справляння єдиного податку в Україні потребує не скасування, а вдосконалення. Практичний досвід застосування спрощеної системи оподаткування в Україні дає достатньо підстав говорити про позитивний вплив цього режиму оподаткування на сектор малого підприємництва.

Фізичним особам – підприємцям-платникам єдиного податку не варто панікувати з введенням Податкового кодексу, так як не всі юридичні особи відмовляться від співпраці з цими підприємцями. Крім того, фізичні особи – підприємці-платники єдиного податку надають послуги чи продають товари не тільки юридичним особам, які працюють за загальною системою оподаткування, а й простим громадянам – кінцевим споживачам чи іншим платникам єдиного податку. Для них це обмеження нічого не змінило.

Для досягнення балансу між державними і підприємницькими інтересами необхідно збільшити граничний обсяг виручки від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, вирішити питання щодо підвищення ставок та запровадження автоматичного механізму їх корекції, створити фіскальні стимули для зацікавленості місцевих органів влади в розвитку малого бізнесу (наприклад, віднести єдиний податок до місцевих податків), зменшити коло платників податку та посилити відповідальність платників єдиного податку за використання праці найманих працівників без оформлення трудових відносин.

Список використаної літератури

1. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва: Указ Президента України від 3 липня 1998 року № 727/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Кужель О. Я створювала спрощенку не для мінімізаторів / О. Кужель // Дзеркало тижня. – 2009. – № 50(778). – С. 4.
3. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.
4. Податковий кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Концепція реформування спрощеної системи Кабінету міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
6. Концепція реформування спрощеної системи Н. Королівської і групи інших народних депутатів № 8276 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
7. Князев В. Г. Налоговые системы зарубежных стран / В. Г. Князев, Д. Г. Черник. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1997. – 191 с.
8. Крисоватий А. І. Податкові системи зарубіжних країн / А. І. Крисоватий. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 257 с.
9. Артемов Ю. Некоторые особенности бюджетной и налоговой систем Швейцарии / Ю. Артемов // Финансы. – 1995. – № 11. – С. 47–52.
10. Налоговый кодекс Российской Федерации. Часть II. Официальный текст с изменениями и дополнениями на 01.02.2001 г.: Постатейный научно-практический комментарий. – М.: Российские газеты, 2001. – 280 с.

Прийнято до друку 28.08.2011